

intervju dr. Aleš Završnik znanstveni sodelavec Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti

V določenih družbenih okoliščinah smo vsi mi lahko naciji

*Mojca Puncer
fotografija Jaka Adamič*

“Organi, kot so informacijski pooblašenci, so kot obliž na umirajočem telesu. Danes počasi tonemo v nadzorstveno družbo in gre za bolj globoke družbene premike, ki jih pravne institucije ne zmorejo ujeti v svoje konceptualne mreže”

Nedavno je izšla knjiga Homo Criminalis: upodobitve zločinskega subjekta v visokotehnoški družbi tveganja dr. Aleša Završnika, raziskovalca na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Avtorja zanimajo zlasti tisti premiki v vednosti, ki se odražajo tako v sodobni kriminaliteti kot tudi ekonomski politiki. Za razliko od srede prejšnjega stoletja kot obdobja gospodarske rasti z razmeroma majhnim številom zapornikom, ko je veljal poudarek globinski psihološki vednosti, socialnemu delu ter skrbi za posameznika, je danes na pohodu zazrtost v površino, s tem pa se v ospredje prerivajo tudi novi načini merjenja kriminalnih tveganj – primer tega ponujajo naprave za varnostno skeniranje telesa (body screening) in biotehnologije. Živimo v času menedžerskega površinskega upravljanja tveganj z uporabo tehnoloških orodij, kot je kriminalitetno kartografiranje, ko lahko na spletnem Googlovem zemljevidu preverjamo rizičnost posameznega mestnega predela. V času padca gospodarske rasti in stopnjevanja neoliberalizma se povečujejo negotovost, strah in tesnoba posameznika, kar sodobna družba kompenzira z ostro kaznovno politiko. V tej zvezi je zgovorna metafora o nevidni roki, ki regulira trg in je vedno že oblečena v železno rokavico.

Poleg vašega matičnega področja kriminologije ste preučili široko filozofsko problematiko subjekta. Kateri so bili glavni motivi za tako obsežno raziskavo?

Viri so iz različnih smeri; pri tem je mogoče, da so nam vzroki virov tudi odtegnjeni. Recimo razglabljanje mislecev o 20. stoletju, kakršna sta Hannah Arendt in Zygmunt Bauman, ko spregovorita o holokavstu kot nekem potencialu, ki ga vsebuje sama moderna doba. Povečana racionalnost, ki jo ta prinese in želi presekat z »iracionalnostjo« predmoderne dobe, naj bi onemogočala velika hudodelstva. Vendar moderna sama že vsebuje zametek takih grozot, kot je bil holokavst. Skratka, gre za uvid, da je gledanje, da je človek po sebi dober in da

ni zmožen tako velikega zla, popreproščeno. Kar me je vodilo v pisanje, je vprašanje, kaj potem sploh je subjekt. Vzemimo tako imenovane Milgramove poskuse, ki pokažejo, kako velika večina ljudi pod avtoriteto klone, kar se odraža na primeru nacistične Nemčije. Procesi civiliziranja kažejo, da sta osebno in družbeno tesno povezana; v določenih družbenih okoliščinah smo vsi mi lahko nacija. Le majhen odstotek ljudi je sposoben preseči konvencionalne okvire vrženosti v družbeno, in še to po dolgi poti samodiscipliniranja. To je recimo tisto, kar me je fasciniralo, dvom v to, kar je človek.

Poglejmo okoliščine, ki kriminalno zlo postavijo v posameznika, s čimer je povezano tudi rojstvo kriminologije, ko preučevalci vpeljejo iskanje telesnih lastnosti kriminalca. Ali smo danes spet podložni podobnemu imperativu telesnosti?

Mislím, da smo, in to se izkazuje v različnih vidikih. Rojstvo kriminologije sovpade z rojstvom subjekta. Klasična kriminologija je pojmovala subjekt kot svobodno, racionalno bitje. Pozitivna kriminologija, katere glavni predstavnik je Lombroso, pa svobodno voljo okličje za metafiziko in poziva k spopadu s kriminalno nadlogo nedelovnih ljudi zgodnjega kapitalizma. Kriminologija deluje v začetku kot dekla oblasti moderne države, kjer je treba tisti del prebivalstva, ki ne dela, berače, potepuhe, disciplinirati, in tako išče in najde vzroke kriminalnega zla v posamezniku. Z nastankom zaporov je kriminologija našla svoj vir zla izoliran v zaporniški celici in ga začela preučevati. Sledijo različne pozitivistične šole: že Lombroso izpostavi telo, kar je danes velika tema; zlasti v biologistični, pozitivistični kriminologiji postane telo središče tega, kako odkriti kriminalnost – tedaj po obliki lobanje, danes po meritvah drugih telesnih delov, možganskega delovanja in z analizo genov. Kriminologija je vedno poskušala doseči neko znanstveno objektivno, verificirano diagnozo, kjer sta bili statistika in matematika odločilni. Danes pa smo spet na tem, da je telo ključno, k čemur pripomore visokotehnološka znanost, ki nam odkriva nove podobe telesa.

Tudi na naslovnici vaše knjige imamo takšno podobo, visokotehnološki posnetek človeške lobanje. Kaj nam ta sporoča?

Ta posnetek kaže, kako je ključna vizualnost. Naša kultura je kultura pogleda, vizualizacije, v kateri želimo vse videti, tudi našo morebitno nagnjenost k izvrševanju kaznivih dejanj. Po drugi strani visokotehnološke magnetnoresonančne podobe (fMRI) možganov predstavljajo močno semiotiko tega, kar velja za resnično. Če poslušamo tehnološko ozaveščenega posameznika, doktorja nevroznanosti, ki ima za sabo visokotehnološke naprave, ki domnevno povsem objektivno kažejo »kriminalno« delovanje možganov, potem zelo težko dvomimo v to sliko. Ta obrat k telesu opazimo tudi v genetiki, velja tudi v modi, popkulturi, lepotni kirurgiji itn. Poznokapitalistična ideologija, da ni meja, se izraža tudi preko telesa. Anoreksija je odličen primer: telo ni nikoli dovolj vitko in subjekt začne »žreti« samega sebe.

Posebno pozornosti namenite tudi feministični kritiki. Ko smo ravno pri telesu – ena od glavnih lekcij zgodnejšega feminizma je, da je telo v posedovanju ženske; da niso država, družba, sistem tisti, ki bi razpolagali z njenim telesom v smislu odločanja za abortus, kontracepcijo itn. Kakšno je aktualno stanje v kriminologiji, kakšne so implikacije feminizma za kazensko pravo in kaj k temu prispeva queerovski aktivizem, kjer ne gre samo za vprašanja družbenopolnih opredelitev, ki jih artikulara feminizem, ampak tudi za pravice gejev, lezbijk, transspolnih oseb?

Feministična teorija je zanimiva z vidika delovanja prava in kazenskopravnih institucij zato, ker prikaže, kako je človek kot večrazsežnostno bitje tudi spolno bitje in kako je pravo vpeto v mehanizme oblikovanja spolnih vlog. Pri tem moramo ločiti biološki spol in pa spolne vloge in feministična teorija je pomembna, ker prikaže, kako se tudi spol vpisuje v vsebino kazenskopravnega subjekta. Empirične raziskave so pokazale, kako so ženski v kazenskem postopku zastavljena vprašanja, ki sugerirajo na to, kakšna je njena spolna vloga, kako dobra je kot mati, ali skrbi za dom, moža, ali kuha itn. Ženska, ki izpolnjuje vse te stereotipne znake dobre ženske, je milejše kaznovana. Tovrstne raziskave kažejo, kako je ženski ponujena tiha pogodba, po kateri bo, če bo pristala na to, da bo svoje dejanje prikazala v smislu svoje neobgljenosti, milejše kaznovana. Pri tem me zanima, ali ne gojimo do prava morda prevelikih pričakovanj. Pravo je samo vpeto v potrjevanje obstoječih družbenih vzorcev, iz tega ni izvzeto.

Za sodobne oblike kibernetike kriminalitete je značilno, da gre za organizirane mreže, ki so vpete v normalno gospodarsko delovanje. Gre za špijonažo, za napade zoper konkurente, za čisto premoženjske interese, za to podganjo dirko za dobičkom.

osebna izkaznica

Doktor pravnih znanosti, znanstveni sodelavec Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Področja raziskovanja: kriminologija, kazensko pravo, filozofija prava, psihologija prava, pravo in psihoanaliza, poststrukturalistična analiza prava, tehnologija in kriminaliteta, kibernetika kriminaliteta.

Homo criminalis je avtorjev knjižni prvenec, za katerega je dr. Zoran Kanduč zapisal, da ga »odlikuje zelo razumljiv (jasen, razločen in konsistenten) slog pisanja, poleg tega pa tudi zavidljiva širina in globina razmišljanja (ter, ne nazadnje, tudi kritična usmerjenost), kar je danes žal vse prej kot običajen ali množičen pojav (zlasti v razmerah, v katerih lebdi nad akademsko-raziskovalno srenjo moreč 'kategorični' imperativ neznosne, pravzaprav skoraj poniževalne storilnosti ali 'učinkovitosti') ...«

Je v tem smislu še vedno heteronormativno?

Tako je. Zgodnja liberalna feministična kritika je označila pravo za seksistično, ker da v določenih primerih ne izpolnjuje lastnih standardov pravičnosti. To pomeni, da je verjela v moč prava. Novejša postmodernistična feministična kritika prava pa razume pravo kot nekaj, kar ne obstaja zunaj odnosov med spolnimi vlogami in zgolj razsoja med njimi, temveč je samo mehanizem oblikovanja spolnih vlog. V bistvu so pojmi, kaj je žensko in kaj je moško, vedno diskurzivno oblikovani.

Vprašanja queerovskega gibanja pa so v pravu pomembna zato, ker razkrivajo domet in moč prava. Pravo namreč priznava samo določene škodne oblike in določene oblike viktimizacije. Glede gejev je zanimivo, da številni avtorji za Ameriko v 20. stoletju ugotavljajo, da je bilo nasilje nad njimi vedno navzoče, vedno so bili žrtve zasmehovanja, poniževanja in tudi diskriminacije, ampak pravno te viktimizacije niso bile izrecno priznane. Ta gibanja odražajo družbene spremembe, na katere se bo pravo slejkoprej moralo odzvati, če želi biti takšno, kot se deklarira, pravično in enako za vse. Tudi v Sloveniji se kažejo problemi v zvezi z definicijo zakonske zveze, češ da je zakonska skupnost izključno termin, rezerviran za skupnost moškega in ženske. Ta boj za definicijo zakonske zveze pa nazorno kaže, kakšno vlogo ima pravo v družbi, da je del postopka določanja »primernih« moških in ženskih spolnih vlog. Družbena realnost se zaradi tega, ker je pravo v razširjenim pojmom zakonske zveze priznalo neke pravice in dolžnosti homoseksualcem, ne bo bistveno spremenila. A ljudi je strah drugačnih, ti rušijo ontološko varnost in gotovost, in pravo dejavno pomaga v tem procesu potrjevanja »primernih« sploh vlog. Ne stoji zunaj tega boja za vsebino spolnih vlog.

Problematika, ki se ji prav tako podrobneje posvečate in nas vodi stran od poudarjanja telesnosti, zadeva svet virtualne realnosti in kiberkriminalitete. Kakšne posledice ima odsotnost telesa v kibernetičnem prostoru, v svetu interneta, za kriminalno pravo?

Pri kibernetiki kriminaliteti je zanimivo pojavljanje pojmov, kot je virtualno posilstvo, ki je v nasprotju z definicijami kazenskega prava. Ali je virtualno posilstvo sploh mogoče ali pa je to nasprotje samo v sebi? Ali v virtualnem prostoru, kjer telo umanjka, sploh še lahko govorimo o posilstvu, ali je to za kazensko pravo relevantno? Gre za poudarek na novih oblikah škode, ki lahko tam nastanejo, in pravo se mora nanje odzvati. Pojavljajo se nove oblike škod, govor je o kraji identitete, kar je bolj modni pojem za goljufijo. Glede kraje identitete moramo definirati, kakšno identiteto krademo. Gre namreč za identifikacijske številke, za številke bančnih kartic ipd., kjer gre za premoženjske koristi. Potem so tu še nove psihološke škode, ki izvirajo iz pojavov, kot so *cyberflaming*, *cyberstalking*, *cyberbullying* oziroma vrstniško nasilje, ki se dogaja v polju informacijskih tehnologij. Projekt COST pod okriljem Evropske znanstvene fundacije, pri katerem sodelujem, se tako osredotoča na raziskovanje *cyberbullyinga*: opredeliti želimo medvrstniško nasilje z uporabo novih tehnologij in izdelati shemo odgovornih za njegovo zmanjševanje, kamor sodi odgovornost ponudnikov storitev informacijske družbe, staršev, učiteljev in tudi samih mladoletnikov. Vrstniško nasilje na internetu ima lahko hude posledice, kot v primeru, ko je neka deklica zaradi nadlegovanja na Facebooku naredila samomor. Skratka, gre za neke nove oblike škodnosti v prostorih, ki jih omogočajo storitve virtualnih svetov, kot so Second Life, ali spletnih socialnih omrežij, kot je v Sloveniji tudi že med devetletniki popularen Facebook.

So vprašanja hekerstva na eni strani ter otroška pornografija in podobne teme na drugi v bistvu že standard v razpravah o virtualni kriminaliteti, gredo razprave tudi v nove smeri?

Pri preučevanju kibernetike kriminalitete je zanimivo opazovati spreminjanje vrednostnega etiketiranja hekerstva. Hekerji so bili tisti, ki so sploh razvili internet. Kasneje, ko so korporacije vstopile v nadzorovanje internetnega prostora, pa so nenedoma postali »bad guys«, tisti, ki kopirajo njihovo programsko kodo. Potem pa smo začeli razlikovati med »dobrimi« *hackerji* in »slabimi« *crackerji*, tj. tistimi, ki »lomijo« kodo iz povsem zasebnih koristi. To je ta raven infrastrukture interneta, medtem ko je za kazensko pravo zanimiva še raven uporabnikov, kjer nas zanima, kakšne so vsebine, ki so lahko problematične, kot je otroška pornografija ali pa ko gre za zmerjanje, žaljenje in ko govorimo o cyberbullyingu. Danes, ko smo uporabniki tako

množično pograbili internet in postali njegovi sužnji, saj garamo in ga povsem brezplačno ohranjamo pri življenju, nanj nalagamo razne, tudi povsem zasebne vsebine itn., se kazensko pravo vedno bolj osredotoča na vsebinsko raven interneta.

Pred časom ste sodelovali pri pripravi predlogov novega kazenskega zakonika; kakšno je stanje v Sloveniji glede kiberkriminalitete? Ali se pojavlja veliko tovrstnih primerov, kako je v praksi, koliko jih pride na dan?

Obstaja več diskurzov o kibernetiki kriminaliteti. Zasebna varnostna industrija ima svoj delež pri tem, kako je ta definirana. Symantec kot veliki proizvajalec programske opreme navaja, da je kibernetičnih napadov na letni ravni več milijonov, se pravi, da je to nekaj, zaradi česar bi nas moralo biti zelo strah. Po drugi strani pa imamo zelo skopo število sodnih primerov, do nekaj deset na leto, ki kažejo, da to ni tako resen problem. Kot kriminolog me zanima, zakaj prihaja do takšnega razkoraka. Za sodobne oblike kibernetike kriminalitete je značilno, da ni več posameznega aktivista, ki bi shekal korporacijo (banko, zavarovalnico, vojsko), ampak gre za organizirane mreže, ki so vpete v normalno gospodarsko delovanje. Gre za špijonažo, za napade zoper konkurente, za čisto premoženjske interese, za to podganjo dirko za dobičkom. Nič več ni tiste romantike, ki je bila iz časa zagona interneta, da bodo nacionalne meje odpadle, svetovna demokracija pa bo korak bliže. Zdaj vidimo, da se to ne uresničuje. Tudi trditve o anonimnosti na internetu je bila velika laž, v bistvu smo v tem tehnološko generiranem okolju sledeni bolj kot kje drugje, z vsakim klikom puščamo digitalno sled.

Se pravi, da je prizadevanje za odprto kodo alternativa, ki nima neke moči, ker je pohlep korporacij po dobičku in posledično nadzoru tisti, ki vodi dogajanje v svetu interneta?

Odprtokodno gibanje je bilo motor razvoja interneta, slonelo je na novi etiki neprilaščanja, vendar so na neki točki nastopile korporacije in si poskušale s pravom intelektualne lastnine, ki je bilo ustvarjeno v preddigitalni dobi, zagotoviti čim večje dobičke.

Preko interneta pridemo do osrčja popularne kulture. V preteklosti ste se zanimali tudi za figuro serijskega morilca, sicer v literaturi in filmu; bil naj bi neka zvezdniška figura sodobne potrošniške družbe. Do kakšnih ugotovitev ste prišli?

Serijski morilec me je zanimal zato, ker je prikazoval premike v vednosti v kriminologiji. Katera vednost je tista ključna, po kateri naj razumemo zločin in storilca? Serijski morilec v Hitchcockovem filmu Psiho iz leta 1960 tipično ponazarja, kako ima pri razumevanju kriminalitete ključno vlogo psihoanaliza ali pa recimo širše, psihološka vednost o subjektu. Lik Norman Bates je moril iz neke psihodinamike nerazrešenega Ojdipovega kompleksa, zaradi prevelike navezanosti na mater je postal psihotičen, in to ga je poglano v ubijanje žensk. Pri kasnejših literarnih likih serijskega morilca, kot je Ameriški psiho, pa lahko vidimo, da je ključna druga vrsta vednosti. Tam psihoanalitik sploh ni več ključen. Njegovo ekscesno nasilje je izenačeno z nasiljem postmoderne kapitalistične sistema, na kar opozarja kritična kriminologija. Ameriški psiho Patrick Bateman je investicijski bančnik. In kam so nas pognali ti, vemo. Danes je glavni premik v vednosti o zločinu ta, da postaja forenzik tisti, ki bo z analizo DNK in drugimi sofisticiranimi metodami izsledil konkretnega zločinca, ne bo pa odkril vzrokov kriminalitete. Problem kriminalitete je izenačen s problematičnim posameznikom, ki ga je treba izolirati in naj se ne bi skrival v sistemskih anomalijah kapitalističnega sistema. Ta vednost temelji na naravoslovnih znanostih, biotehnologiji, znanostih o življenju. Nekateri kriminologiji tako spet obljublajo neko vrednostno nepristransko, objektivno preučevanje zločina. Vendar je to, o čemer najdemo vire že v 19. stoletju, utopija. Zločin je – in to je ključno – normativen pojav, ne dejstveni. Norm ne moremo odkriti v samih dejstvih. Serijski morilec je popikona, ki dobro ponazarja premike v različnih oblikah vednosti, od psihoanalitične preko kritične k forenzični, ki odraža vpliv znanosti o življenju – in tudi televizijske nanizanke to dobro odražajo.

Omenili ste psihoanalizo – tema vaše disertacije je bilo razmerje med psihoanalitičnim in kazenskopravnim pojmovanjem subjekta. Katere so tiste točke srečevanja teh dveh področij, ki se vam zdijo bistvene?

Najbolj ključno je to, da teoretična psihoanaliza Lacanove smeri ponuja konceptualno orodje, kako

razumeti svet, s katerim lahko osmišljamo tudi delovanje prava. Psihoanaliza lahko nastavi ogledalo pravo, pokaže na vrzeli in iluzije v njem. V Ameriki denimo imamo zagovornike samostojnega psihoanalitičnega pravoznanstva, lacanovske pravne študije. Po drugi strani tudi sam pravni sistem deluje samo zaradi psiholoških mehanizmov, na katere opozarja psihoanaliza. Vprašanje, na katero sem skušal odgovoriti, ni bilo, zakaj ljudje kršijo pravna pravila, ampak zakaj jih sploh kdo uboga. Ljudje v veliki meri ubogamo pravila, ne krademo itn., ker imamo vzpostavljene notranje nadzorne mehanizme. Brez notranje instance se pravo ne bi imelo na kaj navezati. V osrčju psihoanalize je tudi vsa ta kriminalna scena...

Umor očeta po Freudu...

Ja, umor očeta, prilastitev žensk, skratka, ta boj, ki ga imamo na individualni ravni in ga lahko opazujemo pri oblikovanju družbe.

Psihoanaliza poudarja simbolno dimenzijo, ki je ključna za vzpostavitev notranje instance. Če naredimo korak v drugo smer, je nivo jezika, tako imenovani jezikovni subjekt, pomemben tudi za razpravo o sovražnem govoru.

Psihoanalitično rečeno je jezik del simbolnega reda. Človek se kot govoreče bitje že s samim vstopom v jezik odpoveduje nasilju. To pomeni, da razne konflikte primarno rešujemo z jezikom: jezik je tisti simbolni mediator, posrednik med ljudmi, z jezikom sporočamo drugim. To je ena dimenzija, na drugi strani pa imamo temo sovražnega govora...

Občutljivost za sovražni govor je v sodobnosti večja. Pri kriminalizaciji tega je treba upoštevati zunanji kontekst poznokapitalistične družbe, ki po eni strani zaostri družbene razmere, povečuje strah, tesnobo posameznika ter posledično strah in nasilje do tako imenovanega Drugega (ta drugi je tuji priseljenc, Rom, gej, musliman, jud itn.). Po drugi strani se zaostri represivno odzivanje na družbeno nezaželeno pojave. V letu 2007 ste pripravljali tudi predloge glede sovražnega govora za kazenski zakonik, kakšni so vaši pogledi na aktualno stanje?

Sovražni govor je del širšega koncepta sovražne kriminalitete (hate crime) in ideja tega koncepta je, naj se istovrstna dejanja kaznujejo strožje, če so storjena iz motivacije, ki temelji na diskriminatornosti storilca. Kriminaliteto iz sovraštva in sovražni govor na idejni ravni lahko zelo dobro razumemo, ko pa je treba določiti sovražno motivacijo v konkretnem primeru, so hitro težave. Moja ideja je bila, da so določene oblike sovražnosti, kot je rasna ali verska, zgodovinsko zelo pomembne, vendar v sodobni družbi obstajajo tudi druge enako resne. Moje opozorilo je šlo v smeri, da je treba osebne navezne okoliščine malo razširiti, jih drugače določiti. Danes smo priča tudi nasilju zoper drugače spolno orientirane, in tradicionalno sicer pomembne osebne navezne okoliščine je treba dopolniti. V teoriji obstaja več možnosti, kako to storiti: tako da naštejemo ključne osebne okoliščine ali pa jih določimo z generalno klavzulo, kot pravi ustava Republike Slovenije v 14. členu o načelu enakosti: »vsi smo enaki ne glede na spol, raso, veroizpoved... in druge osebne okoliščine«. V ožjem smislu gre pri sovražnem govoru za zaščito javnega reda in miru, sovražni govor prepovedujemo zato, da ne bi besede eskalirale v fizično nasilje, v širšem smislu pa je sovražni govor, če te nekdo žali in obrekuje, ampak to je zelo široko pojmovanje in v kazenskem pravu ni sprejeto.

Sovražni govor je bil v naši aktualni politiki nekje že priprtet na vprašanje poslanske imunitete, več je bilo primerov sovražnih oziroma žaljivih izjav s pozicij, ki naj si tega ne bi dovoljevale.

Kar poslanec kot javna osebnost izjavi, ima veliko moč. Zaradi te moči bi moral toliko bolj nadzorovano govoriti. A cilj parlamentarne demokracije je, da se odvija nek besedni boj namesto boja z orožjem. Zato je svoboda govora tako sveta. Drugo vprašanje je kultura dialoga, ki smo mu priča v državnem zboru. Včasih se mi zdi, da je bolj koristno takšne pozive, kot so bili izrečeni recimo s strani nacionalne stranke, ali pa neke odkrite sovražnosti enostavno preslišati, ker na ta način ne dobijo naslovnika in izzvenijo. Seveda pa opazamo, da to postaja problematično, saj je posnemovalcev takšnega načina govora vedno več in, kar je ključno za kazensko pravo, prerašča v jasno in neposredno nevarnost, da bodo besede eskalirale v nasilje, vendar tega vnaprej ne more predvideti nihče. Zato se tu vedno poudarja ključna vloga sodišč, pravne prakse. Z vidika vrednotenja teh sovražnih besed bi bilo koristno,

Trditev o anonimnosti na internetu je bila velika laž, v bistvu smo v tem tehnološko generiranem okolju sledeni bolj kot kje drugje, z vsakim klikom puščamo digitalno sled.

da bi se vlagali obtožni predlogi. Na ta način bi se tudi pred domačimi sodišči utrdila sodna praksa, o kateri bi stekel pravni dialog.

Na področju sodobne umetnosti je opazna tendenca, da umetniki testirajo meje legalnega. Slišimo o primerih, kot ga ponuja razpiti ruski umetnik Brenner, ki uničevanje drugih umetniških del predstavlja kot svoj lastni umetniški projekt. Ali obstaja nekaj takega kot umetniška imuniteta, ki bi bila primerljiva s poslanško?

Kar je skupno politikom in takšnim kulturnikom, je, da imajo problem z avtoriteto. Ko preizkušajo meje dovoljenega, skušajo izzvati simbolni red v smislu jezika, prava, ali ta reagira, ali ta simbolni red še obstaja. Gre spet za padec neke notranje gotovosti, klic po zakonu, ko poskuša posameznik v zunanjem svetu najti »gospodarja«, instanco Zakona. Zdi se, da umetniki komunicirajo podobno kot politiki in pozivajo na arhetipe, podžigajo stereotipe, da bi mobilizirali množico, kar je recimo Milošević v Srbiji zelo dobro počel, ko je obudil pramite srbske družbe in za sabo povlekel celo nacijo. Mislim, da gre za izzivanje simbolnega reda, kar pa

Ko je govor o suverenosti države in o kapitalu, velja opozoriti, da ni več država tista, proti kateri bi usmerili upor. Centri moči so danes razpršeni in težje določljivi, zato imam težavo s temi različnimi shodi in protesti. To so oblike izražanja kritike, ki so že vpete v samo strukturo in delovanje sistema. Konkretno: imamo sestanek G8 in že s samo organizacijo tega sestanka, megadogodka, je določen prostor za protest. Pripeljejo mobilna stranišča, napeljejo žico in odmerijo, kje lahko ljudje protestirajo. Se pravi, da je ves ta protest že vključen v samo delovanje sistema in nima emancipatorne moči. Včasih je bila sovražnik država, danes pa svojega protesta ni več mogoče uperiti zoper državo, saj je ta oropana in oplenjena. Sodobni suvereni niso več vidni, so mobilni, fluidni, res pa je, da jih dobro vzdržujejo oprode politiki. Kar je pri boju zoper terorizem zanimivo, je oblikovanje varnostno-nadzorstvenega kompleksa, ki ga sestavljajo eksperti z vednostjo in s tehničnimi pripomočki, ki državi ponujajo pomoč pri zagotavljanju varnosti. Temu smo priča pri organizaciji športnih megadogodkov, ki so domnevno posebej teroristično tvegani, pa tudi pri zasebnih vojskah, zasebnih varnostnih

v »trdi moderni« ne bi bilo mogoče; če že, bi bilo takoj razglašeno za norost. Danes pa je to sprejeto tudi kot nek izraz umetnosti. V tem smislu umetnost reflektira širše družbene procese.

Živimo v družbi, ki dejansko zelo poostruje nadzor, če se zdaj vrneva k subjektu v visokotehnološki družbi tveganja...

Na prvem mestu je danes teroristično tveganje. Drugo je okoljsko tveganje, tretje so bolezni. Postdisciplinske teorije nadzora govorijo o tem, kako je ravno tehnologija omogočila, da se je nadzor spremenil. V tehnologiji body screeninga na letališčih se telo, njegovi kemijski procesi pretvorijo v digitalnega dvojnika. Posameznik se morda ne zaveda vzorcev prehranjevalnih navad, a ima kartico popusta v trgovini in ob koncu leta je mogoče priti do točnega seznama nakupov, do njegovih prehranjevalnih navad ipd. Imamo različne centre moči, ki te podatke glede na lastne interese povezujejo med sabo. Ključno je, da informacijski pripomočki omogočajo intenzivnejše, globlje in širše nadzorovanje posameznika. Ne moremo se izogniti temu, da ne bi bili vsaj potencialno in za nazaj nadzorovani. Gre za nadzorovanje, ki je permanentno in povsod navzoče. Zanima me tehnološki nadzor, ki je v sodobnem družbenem kontekstu padel na plodovita tla, ki gre preko zgolj tega, da je ogrožena naša zasebnost. Organi, kot so informacijski pooblaščenici, so kot obliž na umirajočem telesu. Počasi tonemo v nadzorstveno družbo. Gre za globoke družbene premike, ki jih pravne institucije ne zmorejo ujeti v svoje konceptualne mreže.

Omenili ste teroristično tveganje; fenomen sodobnosti je, da zahodne družbe ravno v imenu terorizma zelo stopnjujejo nasilje. Kriminalizirajo se levičarsko naravnana gibanja, ki svoja prizadevanja za globalno pravičnost izražajo tudi s protesti, itn.

službah, zasebnih zaporih itn., kar kaže, da država tudi ni več monopolist fizične sile.

V luči velikega vpliva tehnoloških in družbenih psihoanaliz videti nekaj zastarelega. Kje je po vašem še vedno njena potencia, je to neka alternativa znanostim o življenju, ki so danes v ospredju?

Mislim, da ima psihoanaliza še vedno moč, ker je sposobna izstopiti iz znanosti v ožjem smislu in pogledati določene pojave od strani. Sodobno polaganje upov v tehnološko sofisticiran razvoj znanosti kaže, da še vedno iščemo neko trdno ontološko gotovost v tehniki, da skušamo z biologizacijo subjekt zreducirati na materialistično raven, ga popolnoma in v celoti razložiti. Psihoanaliza nasprotno pravi, da vedno nekaj uhaja, da vsega ni možno simbolizirati. Psihoanaliza je zmožna pokazati tudi na vsebino kazenskopravnega subjekta, ki je neka prazna forma, a ima v vsakem obdobju in kontekstu določeno vsebino.

Najbrž je v pravu cel kup aktualnih primerov v zvezi z biotehnološkimi, forenzičnimi pristopi, z upoštevanjem vzorcev DNK?

Vprašanje, koliko pravo take stvari upošteva, ker poskusi biologizacije niso bili ravno pogosto uspešni. Poskusi obrambe obdolženca, češ da poseduje dodatni Y-kromosom, da zato ni imel v oblasti svojega ravnanja in je bil že biološko determiniran za izvrševanje nasilnih kaznivih dejanj, niso bili uspešni. Sicer pa, če bi bilo z analizo DNK mogoče določiti gen za nasilje ali pa gen za ubijanje, bi to pomenilo kolaps in konec kazenskega prava.